

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/358/33/86

OPINIE O SYTUACJI GOSPODARCZEJ
/analiza wyników badań/

Grudzień 1986

Przedmiotem niniejszego opracowania są opinie o sytuacji gospodarczej naszego kraju wyrażane przez respondentów w latach 1984-1986¹.

Wyniki badań wskazują, że w ostatnich dwóch latach systematycznie wzrastała tendencja do formułowania negatywnych ocen stanu gospodarki kraju /tab.1/.

Tabela 1

w procentach

Ocena ogólnej sytuacji gospodarczej	Wskazania				
	XII 84	XII 85	IV 86	VII 86	X 86
Bardzo dobra, dobra, dość dobra	11,2	11,9	7,5	7,5	11,5
Ani dobra, ani zła	44,6	34,8	32,6	52,0	26,2
Raczej zła, zła, bardzo zła	38,2	46,0	55,5	38,2	60,1
Brak zdania	5,2	7,1	4,4	2,1	2,0

W poprzednich latach ocen negatywnych było 3-4 razy więcej niż pozytywnych, natomiast ostatnio 5-6 razy więcej. Jednocześnie stale zmniejszająca się od 1985 r. liczba osób nie mających zdania zdaje się potwierdzać tezę o konkretyzowaniu się opinii społeczeństwa. Pominąwszy okresową /- lipiec 1986 r. - zmianę opinii /efekt X Zjazdu PZPR oraz czasu badania/, można powiedzieć, że zwiększa się i zaczyna dominować odczucie pesymizmu w ocenie aktualnego stanu gospodarki.

Nieco bardziej optymistyczne tendencje zaobserwowano w prognozowaniu przyszłości. W przewidywaniach na najbliższe 2 lata /badanie z października 1986 r./ wyraźny pesymizm /oczekiwanie pogorszenia/, optymizm /oczekiwanie poprawy/ oraz przewidywanie braku zmian rozkładają się mniej więcej równomiernie -

¹ Wykorzystano wyniki następujących badań: "Jak minął rok?" - grudzień 1984 r., ogólnopolska próba udziałowa /N=1440/; "Aktualne problemy /2/" - grudzień 1985, ogólnopolska próba udziałowa dorosłej ludności /N=1479/; "Aktualne wydarzenia /2/" - marzec-kwiecień 1986 r., ogólnopolska próba udziałowa /N=1498/; "Co o tym myślisz? /7/" - lipiec 1986 r., ogólnopolska próba udziałowa dorosłej ludności /N=1498/; "Co o tym myślisz? /8/" - październik 1986, ogólnopolska próba udziałowa /N=1473/; szerzej omówiono wyniki dwu ostatnich.

po ok.30% wypowiedzi /tab.2/. Jednakże oczekiwanie braku zmian można uznać za konstatację pesymistyczną, skoro większość negatywnie ocenia stan bieżący /co potwierdza strukturalna analiza wypowiedzi/.

Tabela 2

w procentach

Opinie o przyszłym stanie gospodarki	Wskazania				
	XII '84	XII '85	IV '86	VII '86	X '86
Zdecydowanie się poprawi	6,0	4,3	2,3	4,4	2,6
Nieznacznie się poprawi	35,3	38,1	32,6	34,1	27,3
Pozostanie bez zmian	27,4	27,7	30,1	34,2	32,7
Nieznacznie się pogorszy	5,9	11,8	14,5	11,4	17,2
Zdecydowanie się pogorszy	5,3	4,6	8,1	4,9	11,0
Brak zdania	19,4	13,3	17,3	10,9	8,9

W porównaniu z ocenami formułowanymi wcześniej widać wyraźnie zmniejszenie się optymizmu /o 1/4/ i wzrost pesymizmu /ponad dwukrotny/. Jednocześnie w 1986 r. nieco więcej osób prognozuje stabilizację sytuacji gospodarczej. Warto ponadto zauważyć, że pomimo pewnego ogólnego zrównoważenia ocen skrajnie pesymistyczne /"zdecydowanie się pogorszy"/ przeważają - i to znacznie - nad skrajnie optymistycznymi /"zdecydowanie się poprawi"/. Jest to ogólna cecha wypowiedzi skrajnych - wzrost pesymizmu to silniejszy wzrost pesymizmu skrajnego.

O bardziej "proprzyszłościowym" nastawieniu społeczeństwa świadczy też następująca zależność: optymistycznie rokujących przyszłość jest 3 razy więcej niż pozytywnie oceniających stan obecny /w lipcu 1986 r. było ich 5 razy więcej/. Natomiast tych, którzy stracili nadzieję na poprawę lub przynajmniej utrzymanie stanu aktualnego jest 2 razy mniej niż negatywnie oceniających obecny stan gospodarki /w lipcu proporcja była taka sama/.

Najsurowsze i najbardziej krytyczne opinie wyrażają ludzie z wykształceniem wyższym, w wieku 55-64 lat, mieszkający w dużych miastach, pochodzący ze środowisk inteligencji, pełniący funkcje kierownicze, ajenci, właściciele warsztatów i pracujący w firmach polonijno-zagranicznych, a także osoby źle oceniające swoją sytuację materialną /tab.3/.

Tabela 3

w procentach

Grupy badanych	Ocena stanu gospodarki			
	dobra	ani dobra, ani zła	zła	bardzo zła, tragiczna
Ogółem	7,4	52,0	30,5	7,8
<u>Grupy społeczno-zawodowe</u>				
Kadra kierownicza	5,0	45,0	30,0	20,0
Inteligencja nietechniczna	6,3	30,2	42,9	20,6
Technicy	3,0	53,0	37,9	6,1
Pracownicy biurowi	4,5	61,2	25,4	9,0
Pracownicy handlu i usług	11,2	57,3	25,8	5,6
Brygadziści	5,6	55,6	22,2	16,7
Robotnicy wykwalifikowani	6,8	50,5	36,6	6,1
Robotnicy niewykwalifikowani	7,1	61,1	31,0	0,9
Robotnicy rolni	7,7	69,2	15,4	7,7
Rolnicy	8,9	57,3	27,4	5,7
Właściciele prywatnych zakładów i ajenci	10,3	41,4	27,6	20,7
<u>Grupy charakteryzujące się szczególnie negatywną oceną sytuacji gospodarczej</u>				
Osoby w wieku 55-64 lat	6,9	45,5	34,8	11,0
Mieszkańcy dużych miast /pow. 500 tys.ł	5,8	48,0	29,8	10,4
Osoby źle oceniające swoją sytuację materialną	3,6	36,7	37,3	20,1

Złe oceny i ich motywacje zdają się wynikać zarówno z bardziej ogólnego spojrzenia na politykę rządu i jej efektywność, jak też obserwacji niektórych zjawisk gospodarczych widocznych w przedsiębiorstwach i na rynku.

Opinie o gospodarce wykazują wyraźny związek z poglądami na temat reformy gospodarczej. Na podstawie wyników badania z lipca 1986 r. ustalono, że większość badanych wyraża o reformie sceptyczne opinie: 48,8% wątpi w pozytywny skutek tego zamierzenia, 20,8% zaś wręcz twierdzi, że w ogóle nie uda się go zrealizować. Zdaniem tych osób, obecny stan gospodarki nie jest "ani dobry, ani zły", a mówiąc o przyszłości rokują stagnację lub zgoła regres /szczególnie ci, którzy przewidują fiasko reformy/. W powodzenie reformy wierzy tylko 10% badanych. Większość z nich /55,8%/ twierdzi, że obecny stan nie jest "ani dobry, ani zły", a w najbliższej przyszłości oczekuje nieznacznej jego poprawy.

Opinię, że polityka gospodarcza, choć w teorii dobra, w rzeczywistości wykazuje wiele nieprawidłowości, wymaga dużych zmian, wyrażało 43% badanych, 10,1% twierdziło nawet, że polityka jest zła i należy ją całkowicie zmienić. Takich krytycznych ocen było prawie dwa razy więcej niż pozytywnych. Jednakże na pytanie, jakich zmian wymaga polityka gospodarcza, odpowiadano ogólnikowo i w sposób stereotypowy. Twierdzono, że ważne jest wprowadzenie teorii w życie, domagano się szybszej i sprawniejszej realizacji tego, co postanowiono i zaplanowano; koncentrowano się na subiektywnie postrzeganych sprawach związanych z własną sytuacją bytową /zmiana polityki cenowej, zahamowanie inflacji, zmiana systemu płac, powiązanie płac z motywacją, płaca za pracę itp./. Dostrzegano też potrzebę zmiany polityki kadrowej, przekształceń struktury zatrudnienia, poprawy wydajności i jakości, zwiększenia samodzielności przedsiębiorstw - i ogólnie usprawnienia reformy.

Wielość propozycji, nie zawsze zgodnych ze sobą, widoczna jest też w odpowiedziach na pytanie o to, co może przyczynić się do poprawy sytuacji gospodarczej /tab.4/. Większość badanych była zgodna co do tego, że może to nastąpić za sprawą poprawy jakości pracy ogółu pracowników i kadry kierowniczej, lepszej polityki rządu oraz lepszego funkcjonowania przedsiębiorstw. W tej ostatniej kwestii jednak opinie są zróżnicowane. Prawie tak samo często postulowano wzmożenie kontroli wobec przedsiębiorstw, jak i większe ich usamodzielnienie.

Tabela 4

w procentach

Warunki poprawy sytuacji gospodarczej	Wskazania na dany warunek
Lepsza praca na każdym stanowisku	66,6
Lepsza kadra kierownicza	54,6
Lepsza, mądrzejsza polityka rządu	54,4
Większe wymagania wobec przedsiębiorstw i lepsza ich kontrola	32,6
Większa samodzielność przedsiębiorstw	27,8

Ocenie badanych poddano dość różnorodne zjawiska gospodarcze: od efektów procesów gospodarowania /poziom płac realnych i zaopatrzenia rynku/ poprzez czynniki organizacyjne /gospodarność, oszczędność surowców i materiałów, powiązanie płac z pracą/ do zachowań pracowniczych /wydajność pracy, jakość pracy kadry kierowniczej, dyscyplina i wykorzystanie czasu pracy /tab.5/. W pierwszej kwestii oceny były zróżnicowane: stosunkowo pozytywne w przypadku zaopatrzenia, zdecydowanie negatywne - płac realnych. Mechanizmy gospodarcze były oceniane gorzej niż zachowania pracownicze, co w znacznym stopniu wynika z interesowności badanych. Będąc w przeważającej części pracownikami, są oni skłonni częściej dostrzegać wady systemu gospodarczego niż niewłaściwe zachowania grupy, z którą są powiązani. Spektakularne przy-

kłady tego znajdujemy przy okazji precyzowania aspektów, za pomocą których opisujemy zjawiska gospodarcze. Oceny były mniej krytyczne, gdy akcent padał na zachowania kadr, a bardziej - gdy na rozwiązania instytucjonalne. Częściej /ok.40 punktów/ ustosunkowywano się krytycznie do wydajności pracy zakładów niż wydajności pracowników. O 29 punktów częściej postrzegano niską dyscyplinę pracy i wykorzystanie czasu pracy w całej gospodarce niż we własnym zakładzie.

Tabela 5

w procentach

Zjawiska	Terminy badań z 1986 r	Oceny			trudno powiedzieć
		pozytywna	ani pozytywna, ani negatywna	negatywna	
Zaopatrzenie rynku w artykuły przemysłowe	VII	14,4	38,9	45,5	0,9
	X	21,0	34,4	43,6	1,0
Zaopatrzenie rynku w artykuły spożywcze	VII	27,8	51,0	20,9	0,2
	X	32,6	38,0	28,6	0,6
Realna wartość zarobków	VII	3,2	15,8	75,5	5,5
Organizacja gospodarki, porządek w niej	VII	5,3	26,5	60,0	8,1
	X	4,3	20,8	66,2	8,6
Oszczędność surowców i materiałów	VII	14,6	21,0	50,7	13,6
	X	7,0	11,5	72,8	8,4
Związek płacy z pracą	VII	8,4	24,2	58,4	9,9
Wydajność pracy większości:					
- pracowników	VII	14,2	37,4	39,4	8,4
- zakładów pracy	X	12,4	24,4	51,8	11,3
Organizowanie pracy przez przełożonych	VII	12,5	34,4	37,5	15,4
	X	15,7	26,7	38,7	18,5
Dyscyplina i wykorzystanie czasu pracy:					
- we własnym zakładzie	VII	24,9	28,4	30,7	13,6
- w większości zakładów	X	12,3	19,9	59,0	8,5

Powszechność krytycznych ocen sytuacji gospodarczej prowokuje do pytania o gotowość społeczeństwa do różnorodnych działań mających ją poprawić. W lipcu 1986 pytano badanych, czy warto je podejmować /tab.6/. Nawet deklaracje, które nie zawsze muszą znajdować pokrycie w zachowaniach, nie wywołują optymizmu. Co prawda większość widzi sens podejmowania najważniejszych z tych działań /szczególnie dotyczących poprawy organizacji pracy i oszczędnego gospodarowania/, ale znaczna część badanych neguje sensowność solidnej, wydajnej pracy i działań racjonalizatorskich. Uderza częste ujawnianie niechęci do działań politycznych i społecznych, zwłaszcza zmierzających do eliminacji nieprawidłowości w funkcjonowaniu zakładu pracy. Można podejrzewać, że rozbudzenie aktywności pracowniczej, potrzebnej na przykład do przeglądu struktur organizacyjnych, nie będzie łatwe.

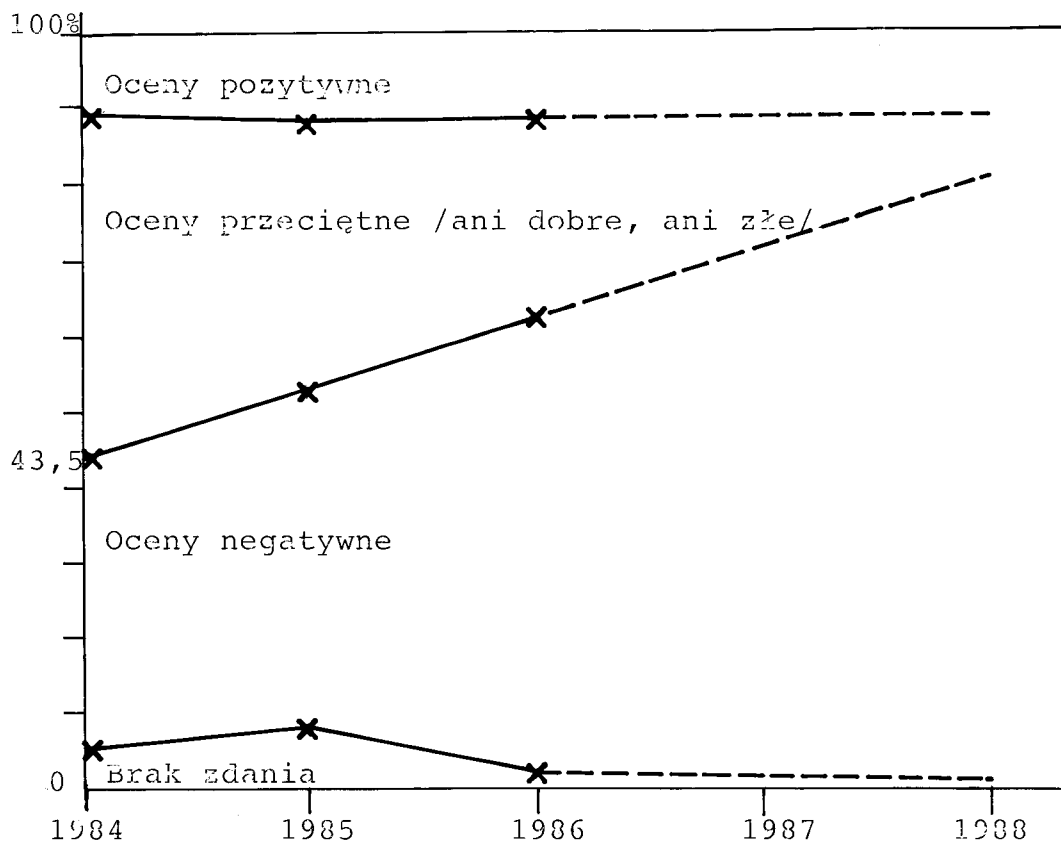
Tabela 6

w procentach

Zachowania i działania	Stopień przekonania o potrzebie podejmowania danego działania				
	zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie	brak zdania
Dokładanie starań do oszczędzania materiałów i surowców	38,1	40,7	12,8	1,5	6,7
Lepsza organizacja pracy własnej i podwładnych	35,6	48,0	8,2	1,5	6,5
Solidna, wydajna praca	31,4	38,7	18,8	6,1	2,4
Zgłaszanie wniosków racjonalizatorskich	28,9	39,9	15,0	12,2	3,8
Przeciwstawianie się nieprawidłowościom w miejscu pracy	26,3	34,6	25,2	8,3	5,3
Zainteresowanie samorządem pracowniczym	14,0	37,9	18,6	4,7	24,6
Zainteresowanie związkami zawodowymi	11,1	35,4	19,2	7,7	26,3
Krytyka na zebraniach partyjnych zjawisk negatywnych	17,9	25,6	17,6	8,7	30,1

Podsumowując trzeba powiedzieć, że systematycznie rosnące zniecierpliwienie sytuacją gospodarczą i poczucie braku perspektyw zmian na lepsze oznacza niepokojące tendencje /rys.1/. Ich efektem może być albo apatia społeczeństwa z katastrofalnymi konsekwencjami dla rozwoju gospodarczego, albo bliska w czasie manifestacja buntu i niezadowolenia.

Krytyczne oceny nie są przez naszych respondentów kojarzone jedynie ze wzrostem cen i obniżeniem stopy życiowej, ale również z występowaniem innych negatywnych zjawisk w różnych obszarach gospodarki.

Rys.1. Dynamika ocen stanu gospodarki; x—x—x - tendencja obserwowana, - - - - - tendencja ekstrapolowana

Przedstawione wyniki skłaniają do następujących wniosków:

- istnieje silna potrzeba spektakularnych sukcesów w porządkowaniu gospodarki i jej dynamizowaniu - przynajmniej niektórych sfer /np. budownictwo mieszkaniowe, komunikacja/; konieczne jest wyraźne, powszechnie dostrzegalne wyzwolenie nie wykorzystanych rezerw tkwiących w przedsiębiorstwach /wydajność pracy, oszczędność materiałów i surowców, a raczej zmniejszenie marnotrawstwa, organizacja pracy itd./;

- nie może być nawrotu do skompromitowanych w oczach społeczeństwa starych metod odgórnego zarządzania.